

KIRJA-ARVIOITA

HYVINVOINTIVALTION ALKULÄHTEILLÄ

Naisten hyvinvointivaltio.
Toimittaneet Anneli Anttonen &
Lea Henriksson & Ritva Nätkin.
Vastapaino. Tampere 1994. 246 s.

»Naisten hyvinvointivaltio» on yhdeksän naistutkijan analyysi suomalaisista naisista suomalaisen hyvinvointivaltion luojina ja kehittäjinä. Sen artikkelit erittelevät hyvinvointivaltiomme alkutaivalta ja tarkastelevat naisten aktiivista roolia hyvinvointivaltion rakentamisessa kansalaisoikeusaktivisteina, poliitikkoina, äiteinä, emäntinä, työläisinä ja hyvinvointivaltion ammattilaisina. Yhteistä näille toimijoille on ollut kamppailu etenkin naisten ja lasten paremmasta tulevaisuudesta.

Ajallisesti tarkastelun kaari kantaa viime vuosisadalta meidän aikaamme. Teos kertoo ajanjaksosta, joka alkoi, kun moderni näkemys sukupuolesta ja naiskansalaisuudesta versoi ja sukupuolten suhteet määriteltiin yhteiskunnallista äitiyttä koskevan sukupuolisopimuksen mukaisesti. Tarkastelu päättyy tilanteeseen, jossa pohjoismainen hyvinvointivaltio ja sen noudattama palkkatyöäitiyteen ja sukupuolikompromissiin nojautuva sukupuolisopimus ovat joutuneet vakavasti haastetuiksi. Myös hyvinvointivaltion naisystävällisyys on asetettu kyseenalaiseksi.

»Naisten hyvinvointivaltion» kirjoittajat ovat tarttuneet mittavaan tehtävään kartoittaakseen hyvinvointivaltiomme alkulähteitä ja kehitystä. Siitä he ovat selvinneet kunnialla. Kirja on sisällöllisesti rikas, monia eri näkökulmia sisältävä, joten se palvelee lukijakuntaa monipuolisesti. Poimin lähempään tarkasteluun neljä kirjan artikkeleista, joiden arvelen kiinnostavan erityisesti hallinnon kysymyksiä pohtivia.

SUOMALAISEN SUKUPUOLIJÄRJESTELMÄN JUURET

Sukupuolijärjestelmän ja sukupuolisopimuksen käsitteet avaavat sateenvarjon kirjoittajien ylle. *Liisa*

Rantalaiho aloittaa kirjan artikkelillaan »Sukupuolisopimus ja Suomen malli». Hän tarkastelee sukupuolisopimusta naiskansalaisuuden ja sen uudelleenmäärittelyn kautta. Suomalaisen sukupuolijärjestelmän syvät juuret löytyvät puolestaan yhteiskuntamme rakennepiirteistä.

Suomea on ensinnäkin voinut luonnehtia pieneksi, köyhäksi ja agraariseksi. Suomalaisia on vähän ja me asumme yhä kansainvälisesti verraten harvassa. Nämä tekijät muovaavat sosiaalisia ja alueellisia eroja: Eliitit ovat pieniä ja erottuvat kansasta, aluekeskukset puolestaan periferiasta. Yhteinen köyhyys on huolimatta yhteiskunnan patriarkaalisista rakenteista, tuottanut työetiikasta kumpuavaa kumppanuutta, sillä elämästä selviäminen on vaatinut kummankin sukupuolen työpanosta. Kumppanuutta ei kuoruttanut romantiikka, sillä »naiset eivät olleet taloudessa niinkään miesten seksuaalisia tarpeita kuin lehmien tarpeita varten». Suomalaisen naiseuden ydin on koostunut työstä, hoivasta ja äitiydestä. Tämä näkemys naiseuden sisällöstä vaikuttaa yhä esimerkiksi työmarkkinoidemme rakenteisiin.

Toinen Suomelle tyypillinen yhteiskunnan rakennepiirre on valtiokeskeys. Kansalliset ovat kokeneet valtion »omaksi» valtiokseen, joka on vahvistanut kansallista identiteettiä ja kansalaisyhteisyyttä. Valtio on myös huolehtinut sosiaalisen nousun mahdollisuuksista organisoimalla professiit ja koulutusväylät. Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus tuotti naisille ja miehille yhdenvertaiset poliittiset oikeudet. Naiset ovat myös näitä oikeuksiaan käyttäneet ja osallistuneet poliittisina toimijoina historiallisesti vaihtelevien mahdollisuuksien rajoissa hyvinvointivaltiomme rakentamiseen. Naisten asema ja toimintaedellytykset neuvoteltiin prosessissa, joka johti sukupuolisopimukseen yhteiskunnallisesta äitiydestä.

Yhteiskuntamme suhteellisen myöhäinen, mutta raju modernisaatio 1950- ja 1960-luvuilla, on kolmas Liisa Rantalaihon hahmottelemista suomalaisen sukupuolijärjestelmän pohjavirroista. Vilkas kaupungistuminen, muuttovirrat pohjoisesta etelään, palveluammattien nopea kasvu ja kaikille yhteiskuntaryhmille tarkoitettujen koulutusväylien avautuminen vaikuttivat väistämättä naisten asemaan. Syntyi uusia naisammattiteja ja naisille 'tarkoitettuja' työtehtäviä. Yhä useampi nainen ryhtyi hankkimaan elantonsa palkkatyöstä. Sukupuolisopimus muun-

tui tässä murroksessa sopimukseksi naisten palkkatyöäitiydestä.

Artikkelin ansiot eivät ole vähäiset. Se avaa ja kokoaa kirjan näkökulman sekä hahmottelee yhteistä käsitteistöä sitomatta kuitenkaan muita kirjoittajia liiaksi. Lisäksi se kokoaa kansainvälistä – erityisesti pohjoismaista – teoreettista keskustelua sukupuolijärjestelmästä ja sukupuolisopimuksesta kattavasti ja kiteytyneesti. Samalla se antaa uutta sisältöä näiden käsitteiden määrittelylle unohtamatta suomalaisen yhteiskunnan erityisyyttä. Tarkastelu on hioittua. Prisman tavoin se heijastaa naistutkimuksen moninaisuutta taitaen valokiihan kohti suomalaisen yhteiskunnan todellisuutta.

NAISTEN HYVÄNTEKEVÄISYYS JA YHTEISKUNNALLINEN ÄITIYS

Ensimmäinen suomalainen sukupuolisopimus nojasi naisten yhteiskunnalliseen äitiyteen. Naisten kamppaillessa Suomessa yhteiskunnallisista oikeuksistaan he halusivat säilyttää sukupuolieron ja muovata yhteiskuntaan naisten ja miesten toimintakentät. Tähän sukupuolisopimukseen kuului olennaisena osana myös sivistämistehtävä, joka kattoi niin kodit kuin miesten elämäntavatkin. Sivistämistä on luonnehdittu eräänlaiseksi kieltovalan käytöksi, joka konkretisoitui kieltoilaisia ja näkyä edelleen hyvinvointiammattilaisten työssä.

Aino Saarinen osoittaa 1800-luvun lopun Tamperetta käsittelevässä artikkelissaan »Naiset sosiaalisena vapaapalokuntana – filantropia 1800-luvun lopun Tampereella» kiintoisalla tavalla, miten monien hyvinvointivaltioon liittämiemme instituutioiden juuret ovat löydettävissä naisten sosiaalisesta aktiivisuudesta, joka näkyi kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoistoinnana. Rouvasväen hyväntekeväisyyden pääpaino oli aluksi köyhyyden ongelmien lievittämisessä, mutta sittemmin se siirtyi työväenkysymyksen ratkaisemiseen.

Kun paternaalis-agraarinen sääty-yhteiskunta murtui, muodostivat rouvien areenat yhdessä kunnan ja kirkon sekä tehtaalaisten perhetalouksien kanssa siirtymävaiheen sosiaalisen turvaverkon. Turvaverkko noudatti tiettyä sukupuolimallia. Rouvasväenyhdistykset, ompeluseurat ja erilaiset hyväntekeväisyyskampanjat olivat nimenomaisesti naisen aluetta. Julkisessa hallinnos-

sa vallitsivat miehet. Molemmat sukupuoli kohtasivat perhetalouksissa.

Naisten hyväntekeväisyydellä oli yhteys julkiseen sektoriin. Tämä sidos näkyi erityisesti toiminnan rahoituksessa, mutta myös siten, että julkinen hallinto todella käytti toimintansa 'täyteenä ja apuna' naisten vapaaehtoistyötä.

Aino Saarinen tarkastelee mielenkiintoisesti ja moniulotteisesti tamperelaisten säätyläisnaisten sosiaalisia vapaapalokuntia. Samalla hän analysoi ruohonjuuritason pistemäisiä organisoitumismuotoja, joista sittemmin versoi hyvinvointivaltion julkisia instituutioita ja organisaatioita. Näin piirretty kuva avaa uusia polkuja myös julkisen hallinnon alkulähteille.

Jaana Kuusipalo käsittelee yhteiskunnallista äitiyttä suomalaisen politiikan kentällä artikkelissaan »Emännät ja työläisnaiset 1930–1950-lukujen politiikassa. Oppaina Vieno Simonen ja Tyne Leivo-Larsson». Hän osoittaa näiden kahden naisministerin opastuksella, miten työläisnaiset ja maaseudun emännät löysivät toisensa politiikassa nimenomaan sosiaalipoliittisista kysymyksistä päätettäessä. SDP:n ja Maalaisliiton naisia yhdisti näkemys kotiäitiyteen perustuvasta naiskansalaisuudesta. Siksi työläisnaisliikkeen ja emäntäliikkeen naiset saattoivat omaksua yhteisiä tavoitteita kotitalous-, äitiys- ja perhepolitiikassa. Tätä yhteistä aluetta Jaana Kuusipalo kutsuu Theda Skocpoliin viitaten maternalistisen sosiaalipoliittikan alueeksi.

Työväen naisten vaatimuksena oli aluksi työläisäidin ja työläisperheen elinolojen parantaminen. Emäntäliike puolestaan vahvisti naiskansalaisuutta sijoittamalla naiset koti- ja pihapiiriin toteuttamaan porvarillisesta kotiäitiydestä ja suomalaiskansallisesta emäntäkäsityksestä koostettua rooliaan. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen oli tässä työnjaossa isäntien toimi, kunnes Maalaisliiton Naisista muodostui 1940-luvun puolivälissä todellinen emäntien etujärjestö omine poliittisine vaatimuksineen.

Vaateet naisten edustuksen kasvattamisesta poliittisessa päätöksenteossa, lasten ja äitien suojelu sekä äitien etujen ajaminen nousivat työläisnaisten ja emäntien yhteisiksi teemoiksi poliittisena areenoilla. Sosiaalipoliittisesti nuivalla 1950-luvulla keskeisiä naispoliittisia kysymyksiä olivat ansioäitien ongelmat ja emäntien työolojen parantaminen. Työläisnaisliike vaati erityisesti

lasten ja äitien yhteiskunnallista huoltoa, emäntäliike puolestaan vaati sosiaalipoliittisten etuuskien myöntämistä kaikille äideille ja lapsille.

Mitä naiset sitten saivat aikaan yhdistäessään voimiaan yli puoluerajojen? Naisten yhteistyön tuloksesta poliittiselle areenalle kehittyi oma naispoliittinen kenttänsä, mikä näkyi – ja näkyy yhä edelleen – esimerkiksi siten, että maamme hallituksessa sosiaalasiat sekä opetus ja kulttuuri ovat olleet muita ministerintehtäviä useammin naisten hallussa. Yhteistyö tuotti myös joukon sosiaalipoliittisia uudistuksia, niistä keskeisimpinä lait lapsilisästä, kansaneläkkeestä ja sairausvakuutuksesta. Meidän universaalissa sosiaalipoliittisessämme näkyy siten myös naisten käden jälki.

Artikkelissaan Jaana Kuusipalo kertoo osan suomalaisen valtiofeminismin tarinasta valottamalla sitä, miten naisten ja valtion liitto solmittiin politiikan kentällä. Artikkelin osoittaa, miten sukupuolijärjestelmä on toiminut – ja toimii yhä – poliittisessä päätöksenteossa, mutta se näyttää myös miten naisten marginaalinen asema ja heikkous muuntui poliittiseksi voimaksi. Naispoliittinen toiminta yli puoluerajojen tuotti sitä mihin tähtäsin. Se sai aikaan poliittisia päätöksiä, jotka paransivat naisten ja lasten elämänedellytyksiä.

60-LUKULAISTEN SUKUPUOLISOPIMUS

Suomalainen sukupuolisopimus ei ole säilynyt muuttumattomana. Sukupuolijärjestelmäkään ei ole ollut pysähtyneessä tilassa, vaan siinä voi erottaa jatkuvuuksien rinnalla myös katkoksia. Varsinainen irti-otto menneestä tapahtui 1960-luvulla, vaikkakin yhteiskuntamme agaraisuus sukupuolimalleineen satoi edelleen monin tavoin menneeseen. Keskusteluun nousivat tässä katkoksesta kysymykset sukupuolten tasa-arvosta ja naisten asemasta työelämässä.

Artikkelissaan »Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä» *Raija Julkunen* analysoi, miten naiset laativat itsensä ja yhteiskunnan välille uuden sukupuolisopimuksen. Yhteiskunnallinen äitiys sai väistyä modernisoituvan yhteiskunnan naisille tarjoamien mahdollisuuksien tieltä. Naiset ryhtyivät joukkomitassa hankkimaan koulutusta ja ammattitaitoja sekä yhdis-

tivät äitiyden ja palkkatyön. 1960-luvun sukupuolten suhteita koskeneessa keskustelussa korostettiin naisten ja miesten samanlaisuutta ja tältä pohjalta järjestettiin myös virallinen valtiollinen tasa-arvopoliittika. Poliittiset realiteetit huomioonottaen vaadittiin sukupuolten tasa-arvoa, vaikka perimiltään kyse oli naisten emansipaatiosta.

Uuden sukupuolisopimuksen keskiössä olivat naisten palkkatyö ja sen ehdot, mutta myös vaatimukset naisten seksuaalisesta itsemäärämis-oikeudesta ja poliittisesta täysivaltaisuudesta. Lisäksi sopimusneuvottelujen esityslistalle kuului miehen roolin uudistaminen. Oli tarkoitus yksilöidä naiset mm. rai-vaamalla naisten ansiotyön esteet, jotta he voisivat elättää itsensä. Palkkatyötä puolestaan pidettiin naisten vapauttamisen edellytyksenä. Poliittinen vasemmisto otti tuolloin modernin, taloudellisesti itsenäisen naisen omakseen.

Sukupuolisopimuksen tarkoituksena oli tarjota naisille mahdollisuus yhdistää perhe, lapset ja ammatti. Tämä oli 60-lukulaisten neuvottelun päätulos. Mutta ketkä istuivat neuvottelupöytään? Raija Julkunen löytää pöydän ympäriltä aikakauden älymystöä, näkyvimpänä Yhdistys 9 yhteiskuntatieteilijöineen. Neuvottelupöytään istahti myös valtio. Se osallistui neuvotteluun tasa-arvopoliittikan sisällöstä. Valtion kanssa sovittiin instituutioista, jotka ryhtyivät tasa-arvoa toteuttamaan sekä tasa-arvoa tukevista hyvinvointivaltioon liittyvistä yhteiskunnallisista uudistuksista. Sellaisia olivat esimerkiksi kansanterveyslaki, lait vanhempainlomasta ja -korvauksista, erillisverotuksesta tai valtion naisilta suljettujen virkojen avaaminen.

Raija Julkunen katselee monipuolisesti, mutta viileän analyttisesti, osittain myyttisenkin hohdon saanutta 1960-lukua. Hän avaa aikalaisten – '1960-luvun radikaalien' yhteiskunnallista ajattelua tasa-arvokamppailua laajemminkin varsin elävästi. Samalla hän analysoi sitä prosessia – naispoliittista toimintaa ja yhteiskunnallista tapahtumista –, joka johti uuteen suomalaiseen sukupuolisopimukseen. Tässä sopimuksessa palkkatyöäityydestä tuli keskeinen naiskansalaisuuden sisältö.

Myös Raija Julkunen artikkeli kunnioittaa suomalaisen yhteiskunnan erityisyyttä. Se on teräväpiirteinen, perusteltu ja punnittu analyysi suomalaisen sukupuolijärjestelmän murtalemisesta. Siinä osoitetaan miten vanha väistyä uuden tieltä

unohtamatta jatkuvuutta, joka tuolin yhdisti modernin ja traditionaalisen. Artikkelin ehkä kaikkein kiintoisin anti on kuitenkin kattava analyysi siitä neuvotteluprosessista, jonka tuloksena palkkatyöäityteen perustuva moderni sukupuolisopimus syntyi sekä analyysi neuvotteluun johtaneista syistä ja neuvottelutuloksen seurauksista erityisesti naisten kannalta tarkasteltuina. Artikkelista on myös luettavissa tuon sopimuksen henki ja kirjain suomalaisen todellisuuteen kytkeyssä muodossa.

LOPUKSI

»Naisten hyvinvointivaltio» on tärkeä teos. Se avaa uusia näkökulmia suomalaisten naisten elämään ja elämänehtoihin kooten kuvaa hyvinvointivaltiosta nimenomaan naisten valtiona. Se on myös ajan-kohtainen, sillä elämme parhaillaan murroksessa, jossa keskustellaan hyvinvointivaltion rajoista sekä naisten paikasta ja asemasta yhteiskunnassa varsin ristiriitaisin argumentein ja äänenpainoin. Tutkimuksen kannalta katsottuna teos kasvattaa

teoreettista ymmärrystä hyvinvointivaltiosta, sukupuolijärjestelmästä ja sukupuolisopimuksesta. Se antaa myös uutta sisältöä käsitteille, joiden avulla näitä ilmiötä on mahdollista tarkastella. Tässä suhteessa onnistumisen avain on ollut etäisyyden otto sellaisiin feministisiin teorioihin, jotka yleistävät oman kansallisen todellisuutensa, mutta eivät huomioi sen erityisyyttä. Hallinnon tutkijalle »Naisten hyvinvointivaltio» valottaa myös hallinnon historiaa, hyvinvointivaltion ja sen instituutioiden juuria uudella, tuoreella tavalla.

Helena Karento